

פרשת שופטים: האם יש עניין למנות מלך

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע מצווה התורה איסורים שונים על המלך, ביניהם האיסור להרבות לו סוסים (יותר מכדי מרכבתו או צרכיו המלחמתיים), וכפי שראינו בעבר (שופטים שנה ג') נחלקו הראשונים בטעם האיסור:

א. **רש"י** (יז, טו) פירש, שהטעם נובע מהמשך הפסוק - שמא ישיב את העם מצרימה, מקום בו סוסים טובים מצויים, אך גם דברים רעים ומקלקלים. ב. **הרמב"ן** (שם) המתיר לרדת למצרים כדי לעשות סחורה בעקבות הירושלמי בסנהדרין, חלק וסבר שטעם האיסור הוא כדי למנוע מהמלך להתגאות ולזנוח את הבטחון בה', ולא בגלל חשש ירידה למצרים.

כפי שמציין הרמב"ן בדבריו, למעשה יוצא שהאיסור לא מתייחס רק לסוסי מצריים, שהרי גם כל שאר סוסי העולם יכולים לגרום לגאווה. אם כן כיצד יתמודד עם לשון הפסוק הכותב, שטעם האיסור הוא שמא יוריד את העם למצרים? לטענתו מדובר באיסור נוסף, יש איסור להשיב את העם למצרים, אבל אין לו קשר לאיסור להרבות סוסים שהוזכר לפני כן באותו הפסוק. ובלשונו:

"הוקשה לי בזה, כי אמרו בירושלמי לשיבה אי אתה חוזר, אבל אתה חוזר לסחורה ולכבוש הארץ, ואם ישלח המלך ויקנה משם הסוסים והרכב סחורה היא זו ומותר. ויתכן שדרך הכתוב, כי הזהיר לא ירבה לו סוסים אפילו מארצו ומארץ שנער או בדרך סחורה המותרת, שלא יבטח על רכבו כי רב ועל פרשיו כי עצמו מאוד, אבל יהיה מבטחו בשם א-להיו."

בעבר, על בסיס פסוקים אלו, עסקנו בשאלה כיצד ירד הרמב"ם למצרים. הפעם נעסוק בסוגיה אחרת הנלמדת מהפרשה, האם ישנה מצווה למנות מלך, מה הם סמכויותיו, והאם בהכרח יש צורך דווקא במלך או שאפשר לשנות שיטת השלטון.

הקושי בפסוקים

האם מצווה למנות מלך? מדברי הפסוקים אין קביעה חד משמעית:

מצד אחד, כתוב בפרשה 'כי תבא אל הארץ... ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגויים' (יז, יד) - משמע שאין בכך מצווה, שהרי התורה לא הורתה למנות מלך כפי שמורה לקיים מצוות אחרות. בפשטות, כך עולה גם מהפסוקים בספר שמואל (א, ח), המספרים שכאשר ביקש העם מלך, בקשתם מוצגת על ידי ה' כמאיסת אלוקים, וכרצון למצוא תחליף.

מצד שני, אמנם התורה פותחת בכך שבני ישראל יבקשו מלך, אך לאחר מכן היא ממשיכה וכותבת 'שום תשים עליך מלך', ומפרטת את חובותיו וזכויותיו, משמע שיש בכך מצווה. כמו כן, מהעובדה שבתנ"ך מופיעה פעמים רבות המעלה של מלכות דוד, והבטחת המלוכה לזרעו, עולה שיש במלוכה דבר חיובי.

מחלוקת המפרשים

למעשה נחלקו המפרשים:

א. **הרמב"ם** (מלכים א, ב), בעקבות דברי רבי יהודה בגמרא במסכת סנהדרין (כ"ב ע"ב) פסק, שכאשר בני ישראל נכנסים לארץ ישראל עליהם לקיים שלוש מצוות, שאחת מהן היא למנות מלך. אם כן, מדוע כעס שמואל לבקשת המלך על ידי העם? הרמב"ם עמד על קושיה זו ותירץ, ששמואל כעס על מניעי העם, שרצו מלך ככל הגויים ולא רצו מלך כדי לקיים את מצוות ה'.

גם **הרמב"ן** (דברים יז, יד) צעד בגישה זו והוסיף, שאין לדקדק מלשון התורה 'ואמרת אשים עליי מלך' שאין בכך מצווה, אלא כוונתה לומר שהעם מצווה לפנות אל הכהנים, הלויים והשופט ולבקש מהם לשים עליהם מלך. בדומה לכך ראינו במקום אחר (כי תצא שנה ה'), שלמרות שחובות נשמטים בסוף שנת השמיטה, בכל זאת מצווה על המלווה לומר "משמט אני". ובלשון הרמב"ם:

"מינוי מלך קודם למלחמת עמלק, שנאמר אותי שלח ה' למשחך למלך עתה לך והכיתה את עמלק... מאחר שהקמת מלך מצווה למה לא רצה הקדוש ברוך הוא כששאלו מלך משמואל, לפי ששאלו בתרעומת, ולא שאלו לקיים המצווה אלא מפני שקצו בשמואל הנביא, שנאמר כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו (ועיין הערה¹)."

ב. **האברבנאל** (כד, יד) חלק על הרמב"ם, וסבר שאין במינוי המלך מצווה, ואף יש בכך דבר פסול. בטעם הפסול נימק, שבניגוד לגויים הצריכים מלך שילחם את מלחמותיהם ויטפל בענייני העם, הרי שבעם ישראל הנביא והשופטים המתבססים על דברי התורה והוראותיה הם ינהיגו את העם, ולא המלך שפעמים רבות במהלך ההיסטוריה הוכח כמדרדר את העם מבחינה רוחנית.

עם זאת סייג האברבנאל וכתב, שאין במינוי מלך איסור גמור אלא רק מעשה שאינו הגון, שהרי אם היה בכך איסור ממש לא הייתה התורה נענית לרצון העם וממנה מלך. לשם ההשוואה הביא לדוגמה את מקרה 'אשת יפת תואר', שכפי שחז"ל כתבו 'דיברה התורה כנגד יצר הרע' ואין במעשה זה דבר הגון וראוי, אך בכל זאת בשעת הדחק הותר. ובלשונו:

"ולפי זה יהיה ענין המלך מצוות עשה תלויה בדבר הרשות, כאומר כאשר תרצה לעשות כן עם היותו בלתי ראוי, אל תעשה אותו כי אם בזה האופן, והוא דומה לפרשת כי תצא למלחמה על אויבך וגו' וראית בשביה, שאינו מצווה שיחשוק בה ויבעלנה ולא שיקחנה ויבעלנה כמו שהיא, אבל הוא דבר הרשות ומפעל היצר הרע."

מעבר לעיקרון המחשבתי שהוביל את האברבנאל לדחות דברי הרמב"ם והרמב"ן, הוא הקשה עליהם מספר קושיות. **ראשית**, אם יש מצווה במינוי מלך, מדוע לא הזדרז יהושע לקיים מצווה זו? **שנית**, אם יש מצווה במינוי מלך, מדוע יש צורך שהעם יבקש למנותו? **שלישית**, כיצד התורה כותבת שיש למנות מלך ככל הגויים, וכי יש מצווה שיש לעשותה ככל הגויים?

¹ **הרמב"ן** (בראשית מט, י) העלה אפשרות נוספת לפרש, מדוע חטאו בני ישראל כאשר ביקשו מלך בימי שמואל. לטענתו, הקב"ה כעס על בני ישראל משום כבודו של שמואל, שבאותו הזמן היה שופט ונביא ומוציא את בני ישראל למלחמות, ובקשת מלך הייתה פגיעה בכבודו. **הר"ן** (דרוש יא' ד"ה אלא שישאל) העלה אפשרות שלישית, שחטאם היה שביקשו מלך שישפוט אותם, ואין זו מטרת המלך.

את דברי הרמב"ם שכתב שהסיבה שבני ישראל חטאו בימי שמואל היא כיוון שביקשו מלך ככל הגויים הוא דחה, שהרי התורה בעצמה מתנסחת בפרשה שכאשר בני ישראל יגיע לארץ ישראל ויבקשו מלך, הם יבקשו מלך ככל הגויים, ואם כן כיצד ניתן לומר שיש חטא בכך שהתנסחו כלשון התורה?! אלא וודאי שחטאם היה בעצם הרצון למלך.

ג. עמדת ביניים מעלה הנצי"ב (העמק דבר שם) שכתב שאין במלוכה מצווה, אך גם אין בה ברירת מחדל ודבר רע. לטענתו, הסיבה שהתורה התנסחה בלשון מעומעמת כוונתה להורות, שאין צורת שלטון שהיא הצורה הנכונה והטובה ביותר, ומתאימה לכל תקופה ודור. כוונת התורה לומר, שבמקרה בו העם רוצה מלך, וזה סוג השלטון בו הוא חפץ, מותר להם למנותו. ובלשונו:

והרי ידוע בדברי חז"ל דמצווה למנות מלך, ואם כן למאי כתיב ואמרת? ונראה דמשום דהנהגת המדינה משתנה, ויש מדינה שאינה יכולה לסבול דעת מלוכה, ויש מדינה שבלא מלך הרי היא כספינה בלי קברניט, ודבר זה אי אפשר לעשות על פי הכרח מצות עשה, שהרי בעניין השייך להנהגת הכלל נוגע לסכנת נפשות שדוחה מצוות עשה."

בדומה לכך כתב הרב חיים דוד הלוי (תחומין ח' עמ' 365), ביחס לשיטה הכלכלית שמתווה התורה. לטענתו, הסיבה שהתורה לא קבעה כיצד יש להתנהל מבחינה כלכלית, מה נחשב מוסרי בתחומים אלו ומה לא, כיוון שכל דור פועל על פי נורמות שונות, ומה שמתאים לדור אחד לא מתאים לדור אחר. עם זאת, התורה קבעה הגבלות מסוימות, שהן רלוונטיות לכל הדורות.

מטרת המלך

כפי שכתבו הראשונים, בפשטות, מטרת המלך להנהיג את עם ישראל, להובילם למלחמותיהם וכדומה. האדמו"ר הזקן (מצוות מינוי מלך) הוסיף שאמנם כך על פי הפשט, אך יש גם טעם נוסף על דרך הסוד. לטענתו, אחת ממטרות המלך היא להוות מודל מתווך בין אלוקים לבין העם. כיוון שלרוב העם יש קושי להיות בטלים לקב"ה המופשט, הם יהיו בטלים למלך שהוא בטל לקב"ה. על בסיס דבריו כתב, שישנן נשמות מיוחדות, שהן ברמה גבוהה ונקראות בניי של הקב"ה. אותן נשמות לא צריכות מלך, כיוון שלא יעברו על החוק, וכן הן לא צריכות גורם מתווך בשר ודם בין לבין הקב"ה - הן בטלות באופן ישיר לאלוקים. כך הסביר גם את תרעומת שמואל על העם. שמואל שהיה 'בן' ובטל לאלוקות, לא הבין מדוע העם רוצה מלך שיתווך, וראה בכך חיסרון.

מינוי המלך

כיצד ממנים מלך? בפרשה כותבת התורה, שיש לשים מלך 'אשר יבחר ה' אלוקיך'. מפסוקים אלו הבין האבן עזרא (שם), שהמלך יכול להתמנות רק על ידי אלוקים, דהיינו באמצעות נביא או אורים ותומים. אמנם בוודאי שכאשר כבר יש מלך, אין צורך שבנו יבחר מחדש בגלל ציווי התורה שהרי בן המלך הוא ממשיך דרכו, אך כאשר ממנים מלך חדש יש צורך בנביא.

הרמב"ן (שם) חלק על האבן עזרא, שהרי אם אכן אלוקים בוחר את המלך, מדוע מצווה התורה שלא יבחרו מלך גוי? והרי הבחירה כלל לא בידי עם ישראל. משום כך העלה שתי אפשרויות לפרש את הפסוק 'אשר יבחר ה''. הראשונה, שבמקום האפשר יש להתייעץ עם הנביא. השנייה, שבגלל השגחת ה' על עם ישראל, בחירה של מלך על ידי העם, היא למעשה גם בחירה של ה'.

שלא יצא טבעו

בשעה שדוד נמשח בשמן על ידי שמואל בציווי ה', שאול עוד היה מלך. מקרה זה הוביל את הפוסקים לדון בשאלה, איך יש להתירחם למצב מעין זה, שמצד אחד יש כבר מלך חדש שנמשח על ידי ה', ומצד שני דבר זה עוד לא התפרסם בציבור ועם ישראל עוד לא קיבל אותו על עצמו:

א. בספר פרשת דרכים (דרוש יא) כתב, שכל עוד העם לא קיבל על עצמו את המלך, אין למלך סמכות למרות שנמשח מאת ה'. ראייה לדבריו הביא מהגמרא במסכת מגילה (יד ע"ב) הכותבת, שכאשר דוד בא להרוג את נבל הכרמלי על כך שביזה אותו, הניעה אותו אביגיל ממעשה זה כיוון שעוד לא יצא טבעו כמלך בעם ישראל - ולכן אין בסמכותו להרוג את המורדים בו.

ראייה נוספת לדבריו הביא מדברי הירושלמי (ראש השנה א, א) הכותב, שבכל חצי השנה שנמלט דוד מפני אבשלום בנו, במקרה בו דוד המלך היה חוטא הוא לא היה מקריב את הקרבן המיוחד של מלך חוטא, אלא קרבן פשוט, שכל הדיוט חוטא מקריב. מוכח, שכאשר אין למלך הכרה מאת העם, למרות שהוא נמשח למלך אין דינו כמלך. ובלשונו:

"הכונה היא עם מאי דאמרין בירושלמי פרק קמא דראש השנה, אמר רב הונא כל אותם ששה חדשים שהיה בורח דוד מאבשלום לא עלו לדוד ממנין שני מלכותו שהיה מתכפר בשעירה כהדיוט, עד כאן. הרי דסבירא ליה לדוד דאף שהוא היה משוח מפי ה' וכבר התחיל במלכותו, מכל מקום כיון שנטו כל ישראל אחרי אבשלום אין לו דין מלך."

ב. התוספות (מגילה שם ד"ה מורד) הבינו, שאכן כבר מאותה שעה היה דוד מלך, ולכן התקשו כיצד ישב דוד בבית הדין ששפט את נבל, והרי מלך אינו יושב בסנהדרין. אם כן גם מדוע אביגיל מנעה ממנו להרוג את נבל? הגבורות ארי (יומא כב ע"ב) יישב, שחששה היה שמא העם שאינו יודע שדוד התמנה למלך ויראה בו רוצח שהורג ללא סמכות, אבל באמת מעיקר הדין יכול היה להורגו.

ניתן להציע אפשרות נוספת ליישב המבוססת על דברי האבני נזר (יו"ד שיב), שכדי שמורד במלכות ייחשב מורד במלכות, צריך שכולם יידעו שאדם פלוני נחשב מלך, והחולק על דבריו ומורד בו - מורד במלך. משיחת דוד נעשתה בחשאי, וכל עוד לא פורסם שדוד נמשח, למרות שמבחינה עקרונית הוא נחשב כמלך, בכל זאת אין למורד דין כמורד במלך (ועיין עמוד הימיני ס' ז).

את דברי הירושלמי הכותב, שדוד היה מתכפר בשעירה כאדם פשוט בזמן שאבשלום רדף אחריו דחה האבני נזר (הערה שם), שכן כדי שמלך יקריב קרבן מלכות, צריך שלא תהיה מעליו שום סמכות למעט ה'. דוד באותה שעה אמנם היה מלך לכל דבר ועניין (ולכן דינו של שמעי בן גרא שקיללו היה כמקלל את המלך), אבל בכל זאת מפני שנרדף היה מקריב קרבן הדיוט.

שבת שלום! סיימת לקרוא? קח לקרוא בבית או בבקשה תעביר הלאה על מנת שעוד אנשים ייקראו...